

війни вони довели свою стійкість та незламність участю у волонтерстві, підтримці постраждалих, та спільно із громадським сектором та органами влади вони долають виклики часу. Бажання самовдосконалення характеризують справжніх ентузіастів справи, які впевнено йдуть у наступні десятиліття.

Список використаних джерел:

1. Аналіз діяльності публічних бібліотек Хмельницької області за 2022 рік. – Хмельницький : Стрихар А. М., 2023. – 44 с.
2. Слободянюк П. Я. Культура Хмельниччини : науково-іст. вид. – Хмельницький, 1995. – 332 с.
3. Хмельницька ОУНБ в інформаційному просторі України: історія і сьогодення : зб. доп. і повідомл. науково-практ. конф. (м. Хмельницький, 29 верес. 2021 р.). До 120-річчя з часу заснування б-ки. – Житомир : Бук-Друк, 2021. – 336 с. : фот. – Бібліогр. в кінці розд.
4. Хмельницька ОУНБ у двох століттях: документи і матеріали : до 120-річчя з часу заснування б-ки. – Житомир, 2021. – 124 с.

Айвазян О. Б.,
*кандидат історичних наук,
директор наукової бібліотеки
Хмельницького національного університету*

Бібліотеки – свідки і творці історії області

Бібліотеки як осередки знань не лише зберігають духовні та культурні багатства світу, але й збирають відомості про історичні події рідного краю, які відображені у книжках, періодичних та інших виданнях тощо. Тому ми з гордістю можемо стверджувати, що бібліотеки є очевидцями і творцями історії Поділля, хоча й минуле самих бібліотек також є цікавим напрямом наукових розвідок, якими вже багато років займаються краєзнавці і науковці Хмельниччини, як-от: Л. В. Баженов,

Ю. І. Блажевич, О. П. Григоренко, О. М. Завальнюк,
Ю. В. Олійник, В. С. Прокопчук, П. Я. Слободянюк.

Потрібно відзначити вагомий внесок керівників та провідних фахівців бібліотек області, зокрема й бібліотек ЗВО Хмельниччини, в дослідженні історії наших книгозбірень: З. Г. Гошти, С. Л. Карван, Л. В. Климчук, Л. І. Малини, М. І. Мілютіна, А. О. Михайлика, В. М. Петрицької, Р. М. Рибалко, Н. М. Синиці, В. В. Маковської, Т. М. Таньчук, Л. Ф. Філінюк, К. А. Чабан, В. Ю. Черноус та багатьох інших фахівців, які не лише досліджують минуле, але й творять сьогодення та майбутнє бібліотек.

Початок власних досліджень торкається середини XIX ст., звідки ведуть свою історію перші книгозбірні на Поділлі. Цікавість до цієї теми була викликана тим, що у загальних працях з історії бібліотечної справи в Україні практично відсутня інформація по Подільській губернії, окрім декількох згадок про першу публічну книгозбірню в м. Кам'янці-Подільському, бібліотеку Кам'янець-Подільського українського університету і діяльність бібліотек «Просвіти» на теренах нашого краю. Були відсутні і статистичні дані щодо кількості подільських книгозбірень у зазначений період. Результатом багаторічної спільної праці з д-ром іст. наук, проф. В. С. Прокопчуком стала монографія з історії бібліотек Поділля наприкінці XIX – на початку XX ст.

Наразі дослідження з історії бібліотечної справи Хмельницької області продовжуються, зокрема опубліковано низку статей за авторством В. С. Прокопчука і автора статті з історії розвитку мережі бібліотек, їхніх фондів, масової роботи у період з 20-х до 50-х років XX ст.

Відповідно до досліджень, на час утворення Кам'янець-Подільської області кількість бібліотек наприкінці тридцятих років XX століття, у порівнянні з 1921 роком, зросла у 7 разів, а фонди – у 6 разів. Зокрема, у 1938 році в області нараховувалося 16385 бібліотек з фондом понад 27 млн.

В інформаціях про війну ми більше знали про бойові дії, про партизанський рух, закатованих героїв, і зовсім нічого про звичайне, негероїчне життя на окупованих територіях, про життя пересічного громадянина в окупації та те, що, зокрема в нашій

області в перші роки окупації активно працювала «Просвіта», клуби і бібліотеки. Похідні групи ОУН намагалися формувати органи української влади – міські, районні управи, обирати старост із числа патріотично налаштованих селян. Одним із перших розпоряджень Кам'янець-Подільської обласної управи була вимога розгорнути культурно-освітню діяльність, взяти на облік майно театрів, кінотеатрів, бібліотек, клубів, «відремонтувати будинки культосвітніх установ, впорядкувати бібліотеки, театри, клуби і колбуди», наповнювати їхню роботу національно-патріотичним змістом. Передова стаття «Надолужити прогаяне на культурному фронті» проскурівської окружної газети «Український голос», яка вийшла друком 12 жовтня 1941 року, закликала «створити в кожному селі читальню і забезпечити її потрібними газетами і книжками, щоб виховувати наше селянство в національному дусі». Робота книгозбірень міст Кам'янця-Подільського, Проскурова, районних центрів та бібліотек закладів освіти підтверджена газетними публікаціями тих часів.

Потрібно зазначити, що під час окупації кількість просвітянських бібліотек у мережі була незначна. Нацисти досить скоро припинили загравання з місцевим населенням на національному ґрунті, вдалися не тільки до заборон, а й до репресій по відношенню до членів ОУН та активістів українського національно-культурного руху. На початку червня 1942 року фашисти провели масові арешти і розстріляли в Кам'янці-Подільському близько 150 осіб. Більшість бібліотек області було пограбовано німецькими окупантами, крім того, бібліотечний фонд втрачався й під час евакуаційних заходів і бойових дій. Втрат зазнавали й бібліотечні кадри Хмельниччини, адже чоловіки-бібліотекарі були мобілізовані на фронт. Перший директор обласної бібліотеки М. Т. Анікеєв загинув, методист В. П. Гусько попав у полон. Немало колишніх бібліотекарів розділили сумну долю оstarбайтерів.

У 50-ті роки активно розпочали відновлюватися бібліотеки, а також забуті у сучасній практиці послуги з обслуговування читачів, як-от: інститут книгонош, голосні читання, проведення масових заходів міськими книгозбірнями під час сільськогосподарських кампаній, залучення працівників

бібліотек до безпосереднього збирання врожаю тощо. За бовоєнних років, область створила розгалужену мережу бібліотечних інституцій, яка забезпечувала доступ до документального масиву основній масі населення. Вдалося сформувати понад мільйонний книжковий фонд, порівняно з 1944 роком у кілька разів збільшити кількість читачів, книговидачу, за допомогою книгонош донести книгу у найвіддаленіші куточки, до всіх категорій жителів, у тому числі інвалідів, яких після війни було чимало. Але розгорнути довоєнну мережу масових бюджетних бібліотек, як і сформувати повноцінний різногалузевий фонд, державі ще було не під силу.

Важливим напрямом роботи бібліотек наприкінці 50-х рр. була красзнавча діяльність, коли в кожній бібліотеці створювалися картотеки «Вивчай свій край», а також слід відзначити важливу роль у розвитку даного та інших напрямків бібліотечної роботи провідних фахівців тодішньої обласної державної бібліотеки ім. Островського – зав. абонементом І. Шупригана, зав. читальним залом П. Н. Ключкової, зав. довідково-бібліографічним відділом Р. Ф. Шпілько, зав. методичним кабінетом А. П. Макарової; очільників і провідних фахівців обласних бібліотек – М. І. Мілютіна, А. А. Бабич, Т. О. Олександрової, В. П. Гуська, Н. Ф. Остапишиної, О. П. Рибак, В. Н. Піменової.

60-ті роки XX ст. пройшли під знаком розбудови бібліотечної мережі – у містах і селах відкривалися нові книгозбірні, зокрема у місті Хмельницькому у цей період було створено і відкрито шість міських книгозбірень.

Найкращими для розвитку бібліотечної справи в області стали наступні 70-ті роки – була упорядкована оптимальна мережа (як масових, так і відомчих бібліотек), на третину зріс фонд, поповнився актуальними виданнями. Протягом 1975 – 1977 рр. відбулася централізація мережі бібліотек, зміцнів кадровий потенціал, зріс фаховий рівень бібліотекарів, знизилася плінність. Разом із цим поліпшилася матеріальна база, почалася автоматизація бібліотечних процесів, з'явилися республіканська та обласні юнацькі бібліотеки.

Незважаючи на посилену ідеологізацію й політизацію бібліотечної справи, переслідування інакомислення (особливо на

початку 70-х років), репресії проти багатьох авторів і заборони пласту нової літератури, все ж це десятиліття було позначене посиленою увагою і підтримкою бібліотек з боку держави і суспільства та стало періодом інтенсивного розвитку, що дає підстави вважати його «золотою добою» в історії бібліотечної справи як в Україні, так і на Хмельниччині.

Чимало змін в життя бібліотек внесли й 80-ті роки ХХ ст. Значного поширення набула гласність, почалася перебудова; в газетах, журналах, а згодом і книгах з'явилася інформація про страшні зловживання і жорстокість тоталітарного режиму. З доступом до заборонених архівних фондів, закритих книжкових і періодичних видань відкрилася правда про страшні події на території Подільського краю, колективізацію, голодомор, репресії. Бібліотеки стали носіями досі невідомої інформації, центрами народознавства, накопичення нової за змістом літератури. Тож своєю інформаційною, масовою, національно-патріотичною роботою книгозбірні наближали втілення в життя української національної ідеї.

Напередодні оголошення незалежності України в області діяли 1211 тоді ще масових бібліотек, з яких 3 обласні, 22 районних, 59 міських і 1072 сільських бібліотеки з фондом понад 14 млн примірників.

Крім масових бібліотек в області працювали 1023 бібліотеки інших систем і відомств: 61 профспілкова, 23 відомчі (парткабінети), 806 шкільних, 21 – у навчальних закладах, 27 технічних, 38 – у закладах профтехосвіти, 27 медичних і 20 інших. Отже, загалом в області функціонували 2 230 бібліотек з фондом понад 27 млн прим. видань, яким щорічно обслуговували понад 1 млн користувачів та видавали понад 23 млн документів.

Перше десятиліття в незалежній Україні для бібліотек видалося і важким, і наповнене позитивними зрушеннями. З одного боку, криза в державі торкнулася й бібліотечної галузі (практично припинилося комплектування і більшість сучасної інформації читачі отримували з періодичних видань), з іншого боку, відкриття комунальних та приватних навчальних закладів позитивно вплинуло на наповненість бібліотек читачами, розпочався етап інформатизації бібліотечних технологій, що в

подальшому призвело до значних змін у бібліотечній практиці.

Початок ХХІ століття ознаменувався трансформацією бібліотек в інформаційні центри, запровадженням адміністративної реформи та активізацією процесів децентралізації.

Сьогодні перед бібліотеками поряд із традиційними поставлено низку завдань, з якими вони досить успішно справляються завдяки автоматизації, фаховому складу та патріотизму. Це і самостійна робота в громадах, і дистанційне обслуговування, і волонтерська діяльність.

Увазі всіх зацікавлених у вивченні історії розвитку бібліотечної справи в області пропонуємо перелік публікацій д-ра іст. наук, проф. В. С. Прокопчука і канд. іст. наук О. Б. Айвазян за результатами їх досліджень з історії бібліотек Хмельниччини:

1. Айвазян О. Б. Бібліотеки Поділля (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : монографія / О. Б. Айвазян, В. С. Прокопчук. – Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г., 2016. – 256 с.

2. Айвазян О. Б. Бібліотечна справа в м. Хмельницькому у 50-ті роки ХХ ст. / О. Б. Айвазян, В. С. Прокопчук // Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України», 24 верес. 2021 р. / редкол. : Баженов Л. В. (голова) [та ін.]. – Хмельницький : Стрихар А. М., 2021. – С. 152-161.

3. Айвазян О. Б. З історії централізації публічних бібліотек м. Хмельницького / О. Б. Айвазян // Хмельницькі краєзнавчі студії : науково-краєзн. зб. / Нац. спілка краєзнавців України [та ін.]. – Хмельницький : Стрихар А. М., 2020. – Вип. 26. – С. 32-45.

4. Айвазян О. Б. Розвиток бібліотек закладів вищої освіти Хмельниччини за роки незалежності України / О. Айвазян // Українська незалежність: 30 років поступу : матеріали всеукр. науково-практ. конф. (м. Хмельницький, 18 серп. 2021 р.). – Житомир : Видавничий дім «Бук-Друк», 2021. – С. 388-398.

5. Прокопчук В. С. Бібліотеки Кам'янець-Подільської області в суворі 40-і роки ХХ ст / В. С. Прокопчук, О. Б. Айвазян // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Серія : Бібліотекознавство. Книгознавство. – Кам'янець-Подільський,

2018. – Вип. 5. – С. 12-25.

6. Прокопчук В. С., Айвазян О. Б. Бібліотечна мережа в Кам'янець-Подільській і Проскурівській округах у 1920-і рр. / В. С. Прокопчук, О. Б. Айвазян // Хмельницькі краєзнавчі студії : науково-краєзн. зб. – Хмельницький, 2020. – Вип. 30. – С. 144-164.

7. Прокопчук В. С. Масово-політична робота бібліотек як інструмент ідеологічного впливу більшовицької влади на свідомість мас у переломні 1930-і роки / В. С. Прокопчук // Хмельницькі краєзнавчі студії : науково-краєзн. зб. – Хмельницький, 2021. – Вип. 35. – С. 154-165.

8. Прокопчук В. С. Репресії 1920 – 1930-х років у бібліотечній справі / В. С. Прокопчук, О. Б. Айвазян // Хмельницька ОУНБ в інформаційному просторі України: історія і сьогодення : зб. доп. і повідомл. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 29 верес. 2021 р. – Житомир : Видавничий дім «Бук-Друк», 2021. – С. 134-154.

9. Прокопчук В. С. Технологія формування бібліотечних фондів у 1920-і рр. (на прикладі Кам'янець-Подільського та Проскурівського округів) / В. С. Прокопчук, О. Б. Айвазян // Матеріали XVI Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 55-річчю проведення Першої Подільської історико-краєзнавчої конференції, 25-річчю діяльності Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (27-28 листопада 2020 року). – Кам'янець-Подільський, 2020. – С. 355-366.

10. Прокопчук В. С. Формування бібліотечної мережі на Кам'яничині та Проскурівщині у 20-і рр. ХХ ст. [Електронний ресурс] / В. С. Прокопчук, О. Б. Айвазян // Л. У. Биковський: видатний бібліотекознавець, упорядник університетської книгозбірні (до 125-річчя від дня народження) : матеріали круглого столу, 17 груд. 2020 р. – Кам'янець-Подільський, 2020. – Режим доступу : <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3758>. – Назва з екрана.

11. Прокопчук В. С. Формування фондів бібліотек Кам'янець-Подільського та Проскурівського округів у 1920-і рр.

/ В. С. Прокопчук, О. Б. Айвазян // Поділля в добу непу (1921 – 1928) : матеріали II Всеукр. наук. історико-краєзн. конф., 22 груд. 2020 р. / редкол. : Л. В. Баженов (голова) [та ін.]. – Хмельницький, 2021. – С. 120-133.

12. Прокопчук В. С. Централізація масових бібліотек Хмельниччини у 1970-х роках: її реалізація і наслідки / В. Прокопчук, О. Айвазян // Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Хмельниччина: історія та сучасність», присвяченої 85-річчю утворення Хмельницької області / редкол. : Баженов Л. В. [та ін.]. – Хмельницький, 2022. – С. 223-231.

Черноус В. Ю.,
*директор Хмельницької обласної бібліотеки
для дітей імені Т. Г. Шевченка,
заслужений працівник культури України*

Працюємо заради дітей: 85!

Найбільшій дитячій книгозбірні області – 85 років. Хмельницька обласна бібліотека для дітей створена у 1937 р. в м. Кам'янці-Подільському як обласна бібліотека для дітей і юнацтва. У своєму історичному розвитку вона пройшла багато етапів становлення, реорганізації та змін, але завжди головною особою в бібліотеці була дитина-читач.

У 1944 р. після звільнення області від німецько-фашистських загарбників бібліотека переїжджає у Проскурів, оскільки сюди перенесено обласний центр. До 1952 р. бібліотека розміщувалась у п'яти різних приміщеннях. Вже тоді працював абонемент, читальний зал, відділ обробки літератури та методичний кабінет.

В бібліотеці збільшується кількість читачів. Зростає книжковий фонд. За період з 1946 по 1959 рр. кількість читачів збільшилась з 2018 до 5361, а книжковий фонд відповідно з 5664 до 74964 примірників книг. Бібліотека зміцнюється як методичний центр, створюється мережа дитячих бібліотек області. Їх кількість зросла з 11 до 37.